

## Główne założenia polityki wschodniej według Krzysztofa Skubiszewskiego w latach 1989-1993 – przyczynek do dyskusji

*Paweł Fiktus*

Powołanie w dniu 12.09.1989 r. rządu Tadeusza Mazowieckiego z prof. Krzysztofem Skubiszewskim<sup>1</sup>, – jako ministrem spraw zagranicznych nastąpiło w jednym z kluczowych momentów historii Polski. Wskutek tzw. wyborów czerwcowych w 1989 r. ze sceny politycznej „schodziła” rządząca Polską przez niemal pół wieku PZPR. Również radykalne zmiany zachodziły w polityce międzynarodowej. Nieuchronny proces jednoczenia dwóch państw niemieckich, aspiracje niepodległościowe republik radzieckich jak też procesy demokratyzacji w krajach tzw. bloku wschodniego – uzależnionego politycznie od ZSRR, wieściły kryzys ustaleń jałtańsko-poczdamskich. Polska polityka zagraniczna w tym okresie stanęła wobec bardzo poważnych wyzwań. Powstanie zjednoczonego państwa niemieckiego, wywołało obawę przed istnieniem granicy zachodniej opartej na linii Nysa Łużycka-Odra oraz ewentualnymi roszczeniami terytorialnymi ze strony zachodniego sąsiada. Z kolei aspiracje niepodległościowe republik wchodzących w skład ZSRR<sup>2</sup> jak też rozpad ZSRR w 1991 r. wymuszały radykalną zmianę polityki wschodniej. Sam temat, niewątpliwie wielowątkowy, mimo iż odnoszący się do niespełna trzech lat polskiej dyplomacji, wymaga dokładniejszej analizy uwzględniającej ówczesne komentarze, jak też

<sup>1</sup> Krzysztof Skubiszewski – (ur. dnia 8.10.1926 r. w Poznaniu – zm. dnia 8.02.2010 r. w Warszawie). Absolwent poznańskiego Wydziału Prawno – Ekonomicznego, na którym również obronił doktorat i habilitację. Specjalista z zakresu prawa międzynarodowego publicznego. Pracownik naukowy PAN. Od dnia 13.09.1989 r. do dnia 25.10.1993 r. sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych. Pierwszym rządem w którym pełnił ową funkcję był rząd Tadeusza Mazowieckiego, następnie były to rządy Jana Krzysztofa Bieleckiego, Jana Olszewskiego, Waldemara Pawlaka i Hanny Suchockiej. Podczas pełnienia przez niego funkcji ministra spraw zagranicznych rozpoczął rozmowy w sprawie wstąpienia Polski do NATO. Szczególną uwagę należy zwrócić na jego duży udział w podpisaniu układu granicznego z Niemcami w dniu 14.11.1990 r., w którym to została uznana granica polsko – niemiecka przebiegająca przez Odrę i Nyse. Również za jego kadencji został podpisany w dniu 17.06.1991 r. polsko – niemiecki układ o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Autor takich publikacji jak: *Pieniądz na terytorium okupowanym*. Poznań 1960 r., *Uchwały prawotwórcze organizacji międzynarodowych. Przegląd zagadnień i analiza wstępna*. Poznań 1965 r.

<sup>2</sup> Zob. K. Karski, *Międzynarodowe aspekty prawnego statusu republik związkowych*, Warszawa 1991. Zob. np. *Międzynarodowy przewrót w Europie Wschodniej -dyskusja*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1990, nr 5, s. 117-136.

oficjalne dokumenty polskiego ministerstwa spraw zagranicznych czy też placówek dyplomatycznych. Dlatego przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie najważniejszych tez dotyczących polityki wschodniej prowadzonej w latach 1989-1993 przez Krzysztofa Skubiszewskiego<sup>3</sup>.

Podczas prezentacji informacji o polityce zagranicznej RP w 1990 r., K. Skubiszewski wymienił dziewięć zasadniczych punktów, które mają stanowić najważniejsze zadania polskiej polityki zagranicznej<sup>4</sup>. W punkcie drugim odniósł się do relacji z najbliższymi sąsiadami tj. Niemcami<sup>5</sup> oraz ZSRR. W przypadku wschodniego sąsiada stwierdził, że „polityka nasza (...) przebudowywać będzie stosunki z ZSRR w kierunku właściwego kształtowania wspólnych interesów dobrosąsiedzkiej współpracy i partnerstwa opartego na równych prawach”<sup>6</sup> dodając, że, mimo wszystko, Polska nie będzie dystansować się od swego wschodniego sąsiada<sup>7</sup>. W dalszej części wymienił szereg przymiotów, które miały charakteryzować przyszłą politykę wobec, jak też, z ZSRR. Były to: wzajemne poszanowanie niepodległości oraz interesów, partnerstwo oparte na równych prawach oraz respektowanie zawartych umów. Stosunki między oba państwami miały być pozbawione „balastu ideologicznego” oraz zależności wynikających z tzw. „satelityzmu”<sup>8</sup>. Główne zadania polskiego rządu miały oscylować wokół zapewnienia surowców, uregulowania kwestii zadłużenia, opracowania nowych zasad gospodarczych opartych na wolnym handlu, opieki nad Polakami mieszkającymi w ZSRR, poparcia polskiej polityki w przedmiocie uznania granicy zachodniej jak też rozwiązania spraw „obciążających wzajemne stosunki” - do których K. Skubiszewski zaliczył kwestie odpowiedzialności za zbrodnię katyńską<sup>9</sup>. Osobnym zagadnieniem było stacjonowanie na terytorium Polski wojsk radzieckich, które w 1990 r. było przez K. Skubiszewskiego „powiązane (...) z ewolucją problemu niemieckiego, budową europejskiego systemu bezpieczeństwa oraz postę-

<sup>3</sup> Na temat polityki K. Skubiszewskiego zob. np. *Krzysztof Skubiszewski-dyplomata i maż stanu*, (red.) R. Kuźniar, Warszawa 2011; K. Skubiszewski, *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości: przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993*, Warszawa 1997; *Krzysztof Skubiszewski i dyplomacja czasów przelomu* (red. M. Maruszkin, K. Szaladziński), Poznań 2016; *Krzysztof Skubiszewski: Minister Spraw Zagranicznych RP 1989-1993: materiały konferencji zorganizowanej przez Fundację imienia Krzysztofa Skubiszewskiego, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie 12 września 2014 r.*, (red.) P. Skubiszewski, J. Stańczyk, Warszawa 2016; *Professor, minister, judge - Krzysztof Skubiszewski 1926-2010*, (red.) R. Stemplowski, Warszawa 2015.

<sup>4</sup> Spr. sten. z 28 pos. Sejmu RP z dn. 26.04.1990 r., l. 8-10.

<sup>5</sup> Mimo iż w tym okresie na mapie politycznej Europy istniały NRD i RFN, K. Skubiszewski uznał, że należy uwzględniać nieuchronny proces jednoczenia obu państw.

<sup>6</sup> *Ibidem* l. 9.

<sup>7</sup> *Ibidem* l. 13.

<sup>8</sup> *Ibidem* l. 12.

<sup>9</sup> *Ibidem*

pami w rozbrojeniu<sup>10</sup>. Jako punkt pierwszy, w przypadku obecności wojsk ZSRR, K. Skubiszewski podał konieczność ich redukcji oraz rewizji umowy z dnia 17.12.1956 r., w przedmiocie ich położenia prawnego<sup>11</sup>.

Niezależnie od polityki prowadzonej wobec ZSRR, osobną kwestią była polityka prowadzona wobec poszczególnych republik radzieckich, które zamierzały opuścić ZSRR, co w tym przypadku wymagać miało opracowania odrębnej koncepcji (nie precyzując jakiej oraz nie przedstawiając jej głównych założeń)<sup>12</sup>.

Omawiając zagadnienia polityki zagranicznej u progu 1991 r., K. Skubiszewski uznał, że „istotnym dylematem naszej polityki jest pozycja Polski między Niemcami a ZSRR”<sup>13</sup>. Główną cechą polityki prowadzonej wobec obu państw jest odrzucanie uprzedzeń, dystansowanie się jak też odcięcie od spuścizny minionego 45-lecia. W przypadku relacji z ZSRR, dobre sąsiedztwo z tym państwem zajmuje szczególną pozycję. Jako kluczowy punkt wskazał konieczność zwarcia nowego traktatu. Wówczas obowiązujący, podpisany w 1965 r.<sup>14</sup>, przestał już być aktualny oraz odpowiadać współczesnym okolicznościom. Mimo iż tzw. blok wschodni, praktycznie nie istniał to nie oznaczało, że zmianie ulegną stosunki Polski ze wschodnią Europą. Jednakże polityka wschodnia miała być polityką dwutorową o czym K. Skubiszewski wspominał już wcześniej. Natomiast podczas wystąpienia w dniu 14.02.1991 r., określił ją jako „politykę utrzymywania i rozwijania stosunków zarówno z ZSRR, jak z poszczególnymi republikami pozostającymi w obrębie ZSRR, lecz aspirującymi do pewnej samodzielności w kontaktach światem zewnętrznym”<sup>15</sup>. W przypadku republik radzieckich zaakcentował, że Polska nie będzie się mieszać w przemiany, jakie wówczas zachodziły w obrębie ZSRR (analogicznie jak i inne państwa). Niemniej, w przypadku relacji z ZSRR, wskazał na konieczność „oczyszczenia” ich z tzw. problemów przeszłości, do których zaliczył kwestię zbrodni katyńskiej. Kolejny punkt dotyczył wycofania wojsk radzieckich<sup>16</sup>.

<sup>10</sup> *Ibidem*.

<sup>11</sup> Zapewne miał na myśli umowę z dnia 17.12.1956 r. między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o statusie prawnym wojsk radzieckich czasowo stacjonowanych w Polsce (Dz. U. z 1957 r. Nr 29, poz. 127).

<sup>12</sup> Spr. sten. z 28 pos. Sejmu RP z dn. 26.04.1990 r., l. 12.

<sup>13</sup> Spr. sten. z 51 pos. Sejmu RP z dn. 14.02.1991 r., l. 22, zob. także K. Skubiszewski, *Polska polityka zagraniczna w 1991 r.*, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej, 1993, s. 15-24.

<sup>14</sup> Zapewne chodzi o Układ między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy podpisany w Warszawie dnia 8 kwietnia 1965 r. – Dz. U. z 1965 r., Nr 20, poz. 130.

<sup>15</sup> Spr. sten. z 51 pos. Sejmu RP z dn. 14.02.1991 r., l. 22-23.

<sup>16</sup> W tym punkcie zacytował art. 1 umowy z dnia 17.12.1956 r. mówiący o stacjonowaniu wojsk radzieckich, który nie może naruszać suwerenności Polski. Podczas prezentacji problemów polity-

Polityka prowadzona pierwotnie wobec ZSRR, bardzo szybko przybrała postać polityki dwutorowej, w której obok rozpadającego się wschodniego sąsiada odrębnie zaczęto akcentować relacje z poszczególnymi republikami radzieckimi. W przypadku ZSRR, K. Skubiszewski podczas kolejnej informacji o polityce zagranicznej RP z 1991 r.<sup>17</sup> wskazywał na trzy punkty, określone przez niego jako „najważniejsze i najpilniejsze”, tj.: wycofanie wojsk radzieckich z Polski<sup>18</sup>, zawarcie nowego traktatu w miejsce traktatu obowiązującego od 1965 r.<sup>19</sup> oraz przeciwdziałanie załamaniu się wymiany handlowej między Polską a ZSRR<sup>20</sup>. Z kolei w przypadku republik radzieckich zasadniczym celem miało być „stworzenie powiązań traktatowych, politycznych i ekonomicznych oraz w (...) sferze humanitarnej”. Odnośnie informacji z 1991 r., K. Skubiszewski wymienił trzy szczególne obszary aktywności, tj. Ukrainę, z którą miał być podpisany traktat dwustronny, Białoruś – dla której przewidziano podpisanie deklaracji oraz obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej, w przypadku którego miano zwiększyć współpracę gospodarczą<sup>21</sup>.

W informacji o polityce zagranicznej RP w 1992 r., K. Skubiszewski o upadku ZSRR wspominał jako o „eliminacji niektórych tradycyjnych zagrożeń”<sup>22</sup>. Konsekwencją tego mogła być destabilizacja sytuacji politycznej za wschodnią granicą Polski, a rozwój sytuacji może stać się trudny do przewidzenia. Odnośząc się do granic Polski wskazał, że obecnie brak jest zagrożenia wojennego jak też wrogiej postawy wobec Polski, niemniej należy być świadomym „różnych możliwych niebezpieczeństw”<sup>23</sup>. W dalszej części swego wystąpienia,

---

ki zagranicznej w prognozie 1991 r., K. Skubiszewski wspominał jeszcze o transzycie wojsk radzieckich z Niemiec do ZSRR przez Polskę, co miało stanowić przedmiot odrębnej umowy – *Ibidem*.

<sup>17</sup> Spr. sten. z 65 pos. Sejmu RP z dn. 27.06.1991 r., l. 16.

<sup>18</sup> W przypadku wycofania wojsk radzieckich K. Skubiszewski naświetlił szczegóły rozmów ze stroną radziecką, która pierwotnie niechętnie przystępowała do dialogu w przedmiocie wycofania swych wojsk. Do marca 1991 r. strona radziecka nie przejawiała szczególnej inicjatywy w tym temacie, dopiero później precyzując, że wycofanie wojsk nastąpi do 1993 r. Argumentowano to brakiem mieszkań oraz stosownego zaplecza dla opuszczających Polskę żołnierzy. Jak dodał K. Skubiszewski tego rodzaju uzasadnienie nie było przekonujące z uwagi na fakt, że w innych krajach znacznie większe kontyngenty były kierowane do ZSRR.

<sup>19</sup> W dniu 8 kwietnia 1965 r., został w Warszawie podpisany Układ między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy (Dz. U. z 1965 r., Nr 20, poz. 130). Według K. Skubiszewskiego stracił on na swym znaczeniu jak też był aktem „silnym ideologicznym”. Dodał przy tym, że istotnym elementem nowego aktu miały być klauzule dotyczące bezpieczeństwa dostosowane do zasad i standardów KBWE. Ponadto stanowisko Polski miało być konsultowane z CSRR i Węgrami, którzy również negocjowali się układy z ZSRR.

<sup>20</sup> Odnośnie wymiany handlowej istotnym elementem była również pomoc gospodarcza Organizacji Gospodarczej Współpracy i Rozwoju dla ZSRR, która winna uwzględnić obroty handlowe z Polską, CSRR i Węgrami.

<sup>21</sup> *Ibidem* l. 17.

<sup>22</sup> Spr. sten. z 14 pos. Sejmu RP z dn. 8.05.1992 r., l. 152.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

K. Skubiszewski sprecyzował, że owe niebezpieczeństwa mogą polegać na regionalnych konfliktach lub też odradzającym się w Europie nacjonalizmie<sup>24</sup>. Aczkolwiek zanik konfrontacji pomiędzy Zachodem a Wschodem wpłynął na bezpieczeństwo Polski<sup>25</sup>.

Oceniając politykę wschodnią zaakcentował dobre rezultaty, jakie wynikły z jej dwutorowego prowadzenia, tj. wobec ZSRR oraz, odrębnie, wobec republik radzieckich. W przypadku Rosji wskazał na zakończenie rokowań nad traktatem o przyjaźni i dobrosąsiedzkiej współpracy jak też dalszych planowanych rozmowach dotyczących spraw już bardziej szczegółowych, jak np. żeglugi na Zalewie Wiślanym czy też Cieśninie Pilewskiej. Zaakcentował postęp w przypadku wycofania wojsk rosyjskich, podając, że kwestie polityczne zostały przewyciężone i wycofanie wojsk jest uzależnione od uregulowań finansowych<sup>26</sup>.

Odrębną uwagą wskazał, że relacje z Ukrainą „wolne od historycznych obciążeń (...) należy uznać za przełomowy sukces nowej polskiej demokracji w polityce narodowej”<sup>27</sup>. Analogicznie miała prezentować się współpraca z Białorusią oraz byłymi bałtyckimi republikami radzieckimi. Nieco więcej miejsca poświęcił relacjom z Litwą. Mimo podpisania Deklaracji o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, w jego ocenie, „Litwa swych zobowiązań wobec Polaków na Litwie nie wypełniła”<sup>28</sup>, jednakże stanowczo dodał, że „chcemy jak najlepszych stosunków z Litwą. Rząd RP oczekuje, że trudności zostaną przez Litwę usunięte i Litwa będzie przestrzegać swych zobowiązań międzynarodowych”<sup>29</sup>.

<sup>24</sup> Zob. np. K. Skubiszewski, *Nacjonalizmy w dzisiejszej Europie*, Sprawy Międzynarodowe, 1993, nr 3, s. 25-37; Iden, *Dodawanie ulamków*, Polityka, 1992, nr 42; Iden, *Otwieramy się na Zachód, ale nie zamykamy na Wschód*, Rzeczpospolita, 1991, nr 72.

<sup>25</sup> *Ibidem* l. 153. Wskazał przy tym na nową rolę zachodu w europejskiej polityce, która miała polegać na stopniowym angażowaniu się w sprawy środkowej i wschodniej Europy. Ponadto dodał, że „niezbędne jest utrwalenie przekonania Europy jako jednej przestrzeni pod względem bezpieczeństwa i gospodarki. Na tej przestrzeni obszar między Niemcami a ścianą wschodnią, naszą i naszych partnerów z trójkąta wyszehradzkiego, nie jest żadną strefą buforową lub neutralną” - *Ibidem*.

<sup>26</sup> *Ibidem* l. 155.

<sup>27</sup> *Ibidem*.

<sup>28</sup> Miało to być, np. przedłużenie komisarycznego zarządu rejonu wileńskiego i solenicznickiego, przekładanie terminów wyborów do rad regionalnych, restrykcyjna polityka władz litewskich prowadzona wobec Polaków czy też kwestie repriwatywacji oraz prywatyzacji. W swym wystąpieniu powal się na swą rozmowę z Algirdasem Saudargasem – ówczesnym ministrem spraw zagranicznych Litwy z dnia 25 marca 1992 r., podczas której wyraził swe zaniepokojenie wobec polityki litewskiej - *Ibidem*.

<sup>29</sup> *Ibidem*. Zob. M. Bierowicz, *Analiza stosunków polsko-litewskich w latach 1991-2007*, Dialogi Polityczne, 2008, nr 3, s. 13-23; P. Fiktus, *Kwestia litewska w dyskursie Sejmu X kadencji*, Acta Erasmiana t. IX, Wrocław 2015 r., s. 221 – 236; W. Czaplński, *International legal aspects Polish-Lithuanian relations*, *Polish International Law*, 1993, t. 19, s. 31-47.

Z chwilą rozpadu ZSRR, kwestia polityki wschodniej zdaje się, że straciła swój priorytetowy charakter. Świadczyć o tym może fakt, że znacznie więcej miejsca K. Skubiszewski w swych informacjach poświęcał problematyce integracji europejskiej, NATO czy też relacjom ze Stanami Zjednoczonymi, czego przykładem może być informacja ministra spraw wewnętrznych o polityce zagranicznej RP z 1993 r.<sup>30</sup>. Niemniej uznał że „rozpad ZSRR i wyłonienie się szeregu niezależnych państw, stawiających sobie za cel demokratyczną transformację polityczną i ekonomiczną, zmieniły korzystnie sytuację geopolityczną Polski i stworzyły szansę historyczną”<sup>31</sup>. Starając się scharakteryzować rolę Polski w ramach polityki prowadzonej w Europie Środkowo-Wschodniej, jako istotny punkt K. Skubiszewski podał dążenie do stania się istotnym czynnikiem stabilizującym sytuację w tej części Europy. Jednym z punktów tej polityki miało być wprowadzanie standardów zachodnioeuropejskich, przy jednoczesnej polityce ograniczającej jakiegokolwiek działania zmierzające do przekształcenia byłego bloku wschodniego w strefę „rozrzedzonego bezpieczeństwa” jak też hegemonistycznych wpływów<sup>32</sup>. Dodał przy tym, że nowopowstałe państwa przy wschodniej granicy Polski, które będą niepodległe, demokratyczne i bezpieczne to także „współczynnik niepodległości, demokracji i bezpieczeństwa Polski”<sup>33</sup>. Jednakże polityka wschodnia, wskutek rozpadu ZSRR, miała przybrać różny oblicza – w zależności od konkretnego państwa. Aczkolwiek wspólnym mianownikiem, dotyczącym państw wschodnich, był kryzys systemowy jaki zaszedł w ich strukturach cechujący się „nieprzewidywalnością rozwoju sytuacji” jak też próby „rekonstrukcji dawnego porządku imperialnego”. W przypadku Rosji, K. Skubiszewski wskazał na konieczność popierania sił demokratycznych i niepodległościowych przy jednocześnie zwiększonej współpracy z Zachodem oraz NATO<sup>34</sup>. Jako główne pola współpracy z Rosją uznał konieczność uregulowania wzajemnego zadłużenia, zawarcie długoletniej umowy gospodarczej, oraz zapewnienie Polsce, jak też innym krajom z Europy Środkowowschodniej, udziału w pomocy dla Rosji<sup>35</sup>. W kwestii polityki wschodniej, szczególną uwagę poświęcił wówczas Ukrainie, akcentując szczególne więzi historyczne i kultu-

---

<sup>30</sup> Spr. sten. z 43 pos. Sejmu RP z dn. 29.04.1993 r., ł. 7-11.

<sup>31</sup> *Ibidem* ł. 11-12.

<sup>32</sup> *Ibidem* ł. 13.

<sup>33</sup> Na charakter polskiej polityki wobec państw, będących do niedawna republikami radzieckimi miały składać się poszanowanie suwerenności, nienaruszalności terytorialnej, sprawiedliwości oraz podstawowych praw człowieka i mniejszości narodowych. Ponadto zasadniczym punktem miało być unikanie sytuacji konfliktowych.

<sup>34</sup> *Ibidem* ł. W tym punkcie powołał się na polską rację stanu wraz ze „strategiczną orientacją na cywilizację zachodnią” jak też, z drugiej strony, na możliwą „niebezpieczną ewolucję” w Rosji.

<sup>35</sup> *Ibidem* ł. 12. Zob. np. S. Bieleń, *Demokratyzacja stosunków sąsiedzkich państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Sprawy Międzynarodowe, 1991, nr 5, s. 21-35.

rowe łączące nas z tym krajem. Współpraca z Ukrainą miała stać się „modelem dobrego sąsiedztwa i bliskiego współdziałania”, a w konsekwencji stać się istotnym czynnikiem stabilności oraz bezpieczeństwa<sup>36</sup>. Kolejnym państwem, wywodzącym się z byłego ZSRR, wyróżnionym przez K. Skubiszewskiego była Białoruś, w przypadku której była mowa, jedynie ogólnikowo, o „pogłębianiu obopólnie korzystnej współpracy”<sup>37</sup>. Nieco więcej miejsca poświęcił także Litwie dodając, że intencją Polski jest podpisanie podstawowego traktatu (analogicznego jak z Łotwą i Estonią) oraz, co szczególnie zaakcentował, poprawy sytuacji Polaków mieszkających na Litwie<sup>38</sup>. Mimo iż bilateralne układy zostały zawarte z pozostałymi byłymi bałtyckimi republikami radzieckimi, w przypadku Litwy, jak przedstawił K. Skubiszewski, mimo przesłania projektu traktatu, brak było odpowiedzi ze strony litewskiej<sup>39</sup>.

Niezależnie od informacji dotyczących polskiej polityki zagranicznej, odrębną uwagę należy zwrócić na tezy odnoszące się do realizacji relacji Polski ze Wschodnią Europą przedstawione przez K. Skubiszewskiego podczas debaty o polityce wschodniej, jaka miała miejsce podczas 31 posiedzenia Senatu, w dniu 7 września 1990 r., a nie poruszane w omawianych powyżej informacjach ministerstwa spraw zagranicznych<sup>40</sup>. Debata dotyczyła następujących zagadnień: reformy Układu Warszawskiego z ewentualną możliwością opuszczenia go przez Polskę, stacjonowania wojsk radzieckich oraz opuszczenia przez nich terytorium Polski jak też polityka wobec ZSRR oraz wobec poszczególnych republik radzieckich (zwłaszcza tych, które zgłaszają aspiracje niepodległościowe). Szczególną uwagę poświęcono trzem republikom – tj. Białorusi, Ukrainie oraz Litwie, gdyż, jak uznał Janusz Ziółkowski – Przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych: „między Polakami a Rosjanami, Polakami a Ukraińcami, Białorusinami i Litwinami nagromadziło się na różnym tle, z różnych powodów i z różną intensywnością wiele wzajemnych urazów, resentymentów, uprzedzeń i stereotypów, kompleksów i lęków”<sup>41</sup>. Przedstawione podczas debaty przez senatorów zagadnienia dotyczyły zmiany stosunku do istniejącego jeszcze imperium radzieckiego, wypracowanie nowej polityki wobec Rosji jak też republik radzieckich (Andrzej Wielowieyski)<sup>42</sup>, opracowanie listy strat poniesionych

<sup>36</sup> Ibidem. Zob. M. Czech, *Kwestia ukraińska w II Rzeczypospolitej*, Zeszyty Historyczne 1993, nr 103, s. 3-34.

<sup>37</sup> Ibidem.

<sup>38</sup> Ibidem t. 12-13.

<sup>39</sup> Ibidem.

<sup>40</sup> Spr. sten z 31 pos. Senatu RP z dn. 7.09.1990 r. t. 1. 182-194. Kształt debaty, prowadzonej przez marszałka Senatu – Andrzeja Stelmachowskiego, oparty był, w pierwszej kolejności, a na pytaniach zadawanych przez senatorów a następnie a wielowątkowej odpowiedzi K. Skubiszewskiego.

<sup>41</sup> Ibidem t. 145.

<sup>42</sup> Według A. Wielowieyskiego prowadzona polityka winna cechować się zasadami dobrosąsiedztwa polegająca na uznaniu istniejących granic jak też, ze strony Polski, bytu niezależnych republik, zmiany

z winy ZSRR, zawarcie traktatu pokojowego z ZSRR jak też propagowanie pozytywnych stosunków z narodami zamieszkującymi republiki radzieckie (Włodzimierz Bojarski)<sup>43</sup>, odniesienie się do oświadczenia rządu polskiego na wychodźstwie w stosunku do polskich ziem znajdujących się obecnie na terenie republik radzieckich<sup>44</sup>, ochrona mniejszości polskiej, renegecja Układu Warszawskiego na czele którego miałby stanąć gen. W. Jaruzelski lub stworzenie Forum Narodów Europy Wschodniej pod egidą UNESCO w celu zwalczania dyskryminacji w kwestii oświaty (Piotr Andrzejewski)<sup>45</sup>, akcentowanie wspólnych elementów kulturowych pomiędzy Polską a Rosją (Andrzej Wajda)<sup>46</sup>, uznanie nienaruszalności granic, zawarcie porozumienia polsko-ukraińskiego<sup>47</sup> (Roman Duda), wykorzystanie koncepcji przedstawianych przez Jerzego Giedroycia w kwestii stosunku do Ukrainy (Jerzy Kłoczowski)<sup>48</sup>, zmianę stosunków ekonomicznych poprzez zwiększenie wymiany z Ukrainą, Litwą i Białorusią, tworzenie wspólnych przedsiębiorstw (zwłaszcza z Litwą), uznanie Polski jako kraju „z którego może nastąpić ekspansja obcego kapitału na rynek zachodni”<sup>49</sup>, potwierdzenie braku pretensji do ziem polskich pozostających w granicach Litwy przy jednoczesnym zagwarantowaniu praw polskiej mniejszości oraz utworzenie autonomii mniejszości polskiej na Litwie (Jerzy Dietl)<sup>50</sup>, rehabilitacja Polaków, zwłaszcza wywiezionych na

---

polityki gospodarczej opartej na samodzielności ekonomicznej, również z uwzględnieniem lokalnym, ze wskazaniem Ukrainy, jako czołowego partnera, popularyzacja polskiej kultury oraz szczególne zwrócenie na polską mniejszość mieszkającą na wschodzie – *Ibidem* l. 146-152.

<sup>43</sup> W swym wystąpieniu Wł. Bojarski ciekawie podał sposób prowadzenia polityki kulturalnej w dobie komunizmu, kiedy to stowarzyszenia polsko-ukraińskie, polsko-białoruskie czy też polsko-litewskie nie mogły być zakładane, lecz z powodzeniem można było tworzyć organizacje np. polsko-indyjskie – niezagrożące ówczesnemu systemowi – *Ibidem* l. 153-157.

<sup>44</sup> W przypadku rządu polskiego na wychodźstwie, P. Andrzejewski przytoczył jedno z oświadczeń zgodnie, z którym nie uznaje on postanowień jałtańskich, z kolei wschodnia granica mogła być ustalona jedynie przez wolne parlamenty Białorusi, Ukrainy i Litwy. W ocenie P. Andrzejewskiego było to oświadczenie nie o charakterze rewindykacyjnym, ale o charakterze prawnym, wobec którego polski parlament powinien się ustosunkować. Dodając, że „trudno się nie zgodzić ze stwierdzeniem rządu londyńskiego, że status quo może być ustalone w Europie Środkowo-Wschodniej tylko przez wolne i suwerenne parlamenty tych krajów” – *Ibidem* l. 158-159.

<sup>45</sup> *Ibidem* l. 157-160.

<sup>46</sup> *Ibidem* l. 160-162.

<sup>47</sup> W trym punkcie R. Duda wskazał, że Ukraina jest czołowym partnerem Polski i to z nią powinno być zawarte porozumienie, analogiczne jak po drugiej wojnie porozumienie francusko-niemieckie, które stało się kością Europejskiej. Z kolei porozumienie polsko-ukraińskie może stać się „kością Europejskiej Środkowo-Wschodniej” – *Ibidem* l. 165.

<sup>48</sup> *Ibidem* l. 168.

<sup>49</sup> *Ibidem* l. 176.

<sup>50</sup> *Ibidem* l. 178.



Syberię, uznanych za przestępców, tj. wrogów narodu oraz uznanie polskich granic – zarówno na wschodzie jak i zachodzie z jednoczesną ich obroną „dyplomatyczną”<sup>51</sup> (Roman Ciesielski).

Charakteryzując polską politykę wschodnią, jak też komentując wypowiedzi zaprezentowane podczas senackiej debaty, ówczesny minister spraw zagranicznych uznał, że „nasze nowe stosunki na Wschodzie budujemy w oparciu o pełne poszanowanie niepodległości, równorzędności, stosunków dobrego sąsiedztwa i wzajemnych korzyści”<sup>52</sup>.

W przypadku relacji z ZSRR negatywnie odniósł się do koncepcji, aby podpisać z ZSRR traktat pokojowy, uznając, że gdzie nie ma wojny nie ma również miejsca na traktat pokojowy<sup>53</sup>. Bardzo krytycznie odniósł się do pomysłu rewizji polskiej granicy wschodniej (zwłaszcza z Litwą). Według niego „Jałta dokonała się bez nas. To było poza nami. Ale potem wytworzył się pewny porządek terytorialny”<sup>54</sup>. Zaakcentował przy tym, że Polska nie będzie podejmować działań zmierzających do rewizji granic na wschodzie. Ponadto podał, że Polska nie powinna być stroną w procesie przemian w ZSRR, niemniej dodając, że priorytetem są stosunki z Ukrainą<sup>55</sup>. Natomiast politykę wobec Litwy określił, jako „politykę integralną”, akcentując przy tym współpracę gospodarczą<sup>56</sup>. Aprobaty nie zyskał również pomysł wystąpienia w celu rehabilitacji Polaków skazanych przez władze radzieckie, komentując ironicznie, że „rehabilitować można kata a nie ofiarę”<sup>57</sup>.

Szczególną uwagę należy wskazać na kwestię Ossolineum i jego zbiorów pozostałych po drugiej wojnie w we Lwowie. Według K. Skubiszewskiego należy scalić rozproszone zbiory, gdyż „nie jest przecież własnością miasta Lwowa, bo nie dla miasta Lwowa były przekazane, tylko zostały przez Maksymiliana Ossolińskiego dla narodu polskiego i tego trzeba się trzymać. Testament rzecz święta”<sup>58</sup>.

Podsumowując przyszłą politykę wschodnią jak też ewentualne zagrożenie ze strony porozumienia między Niemcami a ZSRR (Rosją), K. Skubi-

51 Przez co należało rozumieć podejmowanie działań przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych w celu negacji inicjatyw zmierzających do kwestionowania polskich granic – *Ibidem* ł. 177-181,

52 *Ibidem* ł. 182.

53 *Ibidem*. Powołał się przy tym na dyrektyw polskiego rządu wydane po 1.09.1939 r., aby wkroczenia wojsk radzieckich nie traktować jako wojny, dodając przy tym, że były to dyrektywy sprzeczne z faktami.

54 W tym punkcie krytycznie odniósł się do środowisk emigracyjnych, które w tej kwestii miały, według K. Skubiszewskiego „żyć w świecie ułudy i (...) prowadzą politykę niezgodną z interesami polskimi, na pewno niezgodną z interesami dobrych stosunków pomiędzy Polską a jej sąsiadami, w szczególności z Litwą” – *Ibidem* ł. 187.

55 *Ibidem* ł. 183-184, 187.

56 *Ibidem* ł. 188.

57 *Ibidem* ł. 190.

58 *Ibidem*.

szewski podał trzy punkty, które winny być spełnione: rozwój gospodarczy Polski: „to jest ten banal, który ciąży nad naszą polityką zagraniczną”<sup>59</sup>, dobre relacje z sąsiadami: „nie będę widział zagrożenia, jeśli my sami dobrze ułożymy się z tymi sąsiadami”<sup>60</sup> -tj. Niemcami i ZSRR (Rosją) oraz nowa polityka zagraniczna Rosji, która będzie miała inny charakter aniżeli polityka europejska Niemiec, gdyż Rosja jest państwem międzykontynentalnym. W przypadku punktu trzeciego dodał, że „polityka europejska Niemiec to jest dla nas duża gwarancja, co się tyczy odpowiednich proporcji i znaczenia stosunków niemiecko-radzieckich”<sup>61</sup>.

Polityka wschodnia Polski na początku ostatniej dekady XX w., musiała stać się polityką dwutorową – tak jak określał ją K. Skubiszewski. Z jednej strony istniejący jeszcze ZSRR – jeden z czołowych partnerów Polski w relacjach międzynarodowych, z drugiej aspiracje niepodległościowe republik radzieckich, wymuszały przyjęcie takiego rozwiązania. Ponadto w przypadku punktu drugiego – dotyczącego republik radzieckich, zręby polityki wschodniej musiały być tworzone od początku. Wymagała wówczas uwzględnienia szeregu kwestii wynikających z uwarunkowań historycznych. Mimo iż porządek jałtański-poczdamski praktycznie przestawał istnieć to nadal aktualne były jego postanowienia dotyczące chociażby kwestii granic. Wypracowanie jak najbardziej adekwatnego modelu polityki wschodniej nie odnosiło się tylko i wyłącznie do polskich krajowych interesów, ale także musiało uwzględniać sytuację polskiej mniejszości żyjącej w byłych republikach radzieckich jak też poszanowanie polskiego dziedzictwa kulturowego, jakie po drugiej wojnie światowej pozostało poza granicami Polski.

**Mgr Paweł Fiktus** – Absolwent wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Obecnie pracuje nad rozprawą doktorską na temat polityczno-prawnych aspektów polskiego kolonializmu w okresie II RP. Autor publikacji z zakresu doktryn polityczno-prawnych, historii prawa i filozofii prawa.



---

<sup>59</sup> *Ibidem* ł. 192.

<sup>60</sup> *Ibidem* ł. 193.

<sup>61</sup> *Ibidem*. Debata senacka nad polityką wschodnią zakończyła się przyjęciem uchwały Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7.09.1990 r. w sprawie polityki wschodniej Rzeczypospolitej Polskiej.

**The Main Principles  
of Eastern Policy  
by Krzysztof  
Skubiszewski  
between 1989 and  
1993 - a Contribution  
to the Discussion**

*Paweł Fiktus*

The collapse of the Soviet Union and the establishment of new states such as Lithuania, Belarus and Ukraine forced the creation of a new Polish Eastern policy literally from scratch. It is worth adding that this policy was very problematic due to the numerous disputes and feuds that had taken place in the past between Poland and the emerging states and nations that obtained the right to self-determination. At that time, the Minister of Foreign Affairs was Professor Krzysztof Skubiszewski, an outstanding expert in international law. The main assumptions of the new Eastern policy presented by him were also evaluated by the Polish parliament. The purpose of this text is to present the way in which the Polish parliament referred to the new assumptions of Eastern policy after the political transformation in 1989.

**ОСНОВЫ ВОСТОЧНОЙ  
ПОЛИТИКИ  
КШИШТОФА  
СКУБИШЕВСКОГО  
В 1989-1993 ГГ.  
- вклад в дискуссию**

*Павел Фиктус*

Распад Советского Союза и создание новых государств, таких как Литва, Беларусь или Украина, требовало создания буквально с нуля новой польской восточной политики. Следует при этом добавить, что эта политика обещала быть очень непростой из-за многочисленных споров и разногласий, имевших место в прошлом между Польшей и новыми государствами, которые получили право на самоидентификацию. В то время министром иностранных дел был проф. Кшиштоф Скубишевский - выдающийся эксперт в области международного права. Основы новой польской восточной политики, представленные им, были по достоинству оценены Сеймом. Цель этого текста - представить, как парламент Польши, после политических преобразований в 1989 году, относился к новым принципам восточной политики.

